

<https://doi.org/10.62837/2024.8.166>

NARİFƏ MƏMMƏDOVA KAMANDAR QIZI

narifesmaylzada@gmail.com.

Bakı Dövlət Universiteti

“Dünya ədəbiyyatı” kafedrası

Bakı, Z. Xəlilov küç. 23

ÖZGƏLƏŞDİRİLƏN QADINLARIN UCALAN SƏSİ “POSTKOLONIAL FEMİNİZM”

XÜLASƏ

Postkolonial feminizm Şərqi imicini Qərbin gözündə dekonstruksiya edir. O bildirir ki, etnik zəmində münaqişələr əsasən Şərq-Qərb bölgüsündən qaynaqlanır. Başqa sözlə, postkolonial feminizm vurğulayır ki, Qərbin homogenləşdirmə siyasəti şərqini hər zaman “başqa”sı kimi təqdim edir. Eyni zamanda postkolonial feminizm iddia edir ki, Qərb feministləri müstəmləkə qadınlarının irqi və dini fərqliliklərinə bir o qədər də əhəmiyyət vermir. Bu mənada postkolonial feministlər qlobal feminizmin avrosentrik quruluşuna etiraz edib, bütün dünya qadınlarının sosial, mədəni, iqtisadi və dini azadlıqlarına nail olmağı üçün çalışır. Bu mənada postmüstəmləkə dövrü feministləri bütün fəaliyyət illəri ərzində bütün dünya qadınlarının irqi, dini və sosial fərqliliyini Qərb feministlərinə göstərmək üçün mübarizə aparmışdır. Beləliklə, feminist nəzəriyyə Qərb mərkəzli olmağı dayandırdı və fərqlilikləri bir arada saxlaya bilən və bugünkü feminist yanaşmaların cəmindən daha çoxunu ifadə edə bilən multikultural feminist nəzəriyyəyə çevrildi.

Açar sözlər: *Qərb, postkolonial feminizm, gender problemi, müharibə, müstəmləkə*

Giriş. Müstəmləkəçilik dövründən sonra feminizmin yaranan yeni qolu postkolonial feminizm adlanır. 1980-ci illərdən sonra inkişaf edən postkolonial feminizm beynəlxalq zəmində “üçüncü dalğa” [7, s. 12] feminizmi olaraq da tanınmışdır. “Üçüncü dalğa feminizmi” termini Rebeka Volkerin 1992-ci ildə qələmə alınan əsərində istifadə edilərək elmə daxil olmuşdur. Postmüstəmləkə feminizmi klassik Qərb feminizminin ayrıseçkilik salaraq yalnız orta təbəqəyə mənsub ağdərili qadınlara olan xüsusi yanaşmasını tənqid edir. Bu yeni dalğa liberal siyasətə aid anlayışları da dekonstruksiya etməklə elmə yeni bir perspektiv gətirmişdir. Həm qatı millətçiliyin, həm də militarizmin əleyhdarı postkolonial feminizm müharibə, zorakılıq, irqi ayrıseçkilik, sinfi ayrıseçkilik və müstəmləkəçilik kimi anlayışları öz baxış tərzinə uyğun şəkildə yenidən şərh etmişdir. Postkolonial feminizm Qərbin özündən olmayanlara qarşı olan qeyri-bərabər rəftarını aşkarlayır və qadınların eyni qəlibə salınmağına qarşı çıxır.

Əsas hissə. Bəşər tarixi boyunca “güclü” olan “zəif” özgələşdirir və ya öz iqtisadi-siyasi maraqlarına uyğun şəkildə hegemonluğu altına alır. Beynəlxalq elmi

mənbələrdə bir şəxsin, dövlətin və ya hər hansı bir qrupun bu cür davranışı “müstəmləkəçilik” olaraq qiymətləndirilir. Digər tərəfdən “müstəmləkəçilik” anlayışı bir dövlətin hər hansı bir dövləti və ya icmanı siyasi, iqtisadi və sosial cəhətdən işğal etdiyini və yerləşdiyi bölgədə genişləndiyini bildirir [11].

Müstəmləkəçilik prosesi dünyaya dinsizlərin xilas, barbarların müasirləşdirilməsi kimi missiyalarla bəzədilərək təqdim edilmişdir. Bu missiyaların aliliyi Avropa (Qərb) mədəniyyətinin üstünlüyünə inamdan irəli gəlirdi. Buna görə də əsrlər boyunca müstəmləkəçi fəaliyyətlər əsasən Qərbdən Şərqə və ya Şimaldan Cənuba doğru həyata keçirilmişdir. Din, texnologiyadakı dəyişikliklər, ticari rəqabət və s. kimi məsələlər elmi mənbələrdə müstəmləkəçiliyin uzun illər davam etməyinin əsas səbəbləri kimi sadalanır. Beləliklə, müstəmləkəçilik fəaliyyəti kapitalizmin də ərsəyə gəlməyinə yol açaraq Avropadan bütün dünyaya doğru yayılmışdır [9, s. 6].

Postkolonial nəzəriyyə Eduard Səidin 1978-ci ildə nəşr olunmuş “Orientalizm” kitabından sonra geniş yayılmışdır. Səidin kitabında Şərq və Qərbin ikiye ayrılması, yəni Şərqi marginallaşdıraraq Qərbi rəşadət kimi təqdim etmək ənənəsi tənqid edilmişdir. Bu kontekstdə Səidin diskursları postkolonialist mütəfəkkirlər tərəfindən araşdırılır və genişləndirilir. Frantz Fanon (1967) və Albert Memmi (1991) kimi nəzəriyyəçilər bildirir ki, işğal edilən bölgədə müstəmləkəçinin dili, dini, mədəniyyəti də özü ilə bərabər məskunlaşır və zaman keçdikcə həmin cəmiyyətin dərinliyinə hopur. Məsələn, postkolonial prosesdən keçmiş insanların şüuraltındakı “ağdərilili adamın qaradərili adamdan üstün olduğu” inancı buna göstərə biləcəyimiz əsas nümunədir [6, s. 70].

Postkolonial feminizm erkən feminist yanaşmaların (birinci və ikinci dalğa feminizm) əsasən Qərb alimləri tərəfindən işlənilib hazırlandığına qarşı çıxır və Qərb feminizmini sərt şəkildə tənqid edir. Ümumiyyətlə postkolonial feminizm əvvəlki feminist nəzəriyyələrin çatışmayan cəhətlərinə və mövcud feminist təşəbbüslərə qarşı reaksiya olaraq başlamışdır. Bu mənada 1970-ci illərin sonu və 1980-ci illərin əvvəllərində Qərbdə yaşayan qaradərili feministlər ağdərilili feministləri gizli irqçi münasibətinə görə tənqid etmişdir [3, s. 297]. 1980-ci illərdə Qərblili feministlər bu tənqiddə cavab olaraq “qlobal feminizm”i qəbul etmiş və dünyanın dörd bir tərəfində yaşayan qadınların müxtəlifliyini tanımışdır.

1990-cı illərdə ortaya çıxan üçüncü dalğa feminizmi dünya konyukturası nəzərə alınaraq soyuq müharibənin sona çatdığı dövrdə inkişaf etmişdir. Yəni bu inkişaf prosesi bir çox müstəmləkə torpaqlarının müstəqillik elan etdiyi və milliyyətçilik hərəkatlarının meydana çıxdığı dövrə təsadüf edir. Müstəmləkəçilik rejimindən xilas olan “üçüncü dünya” qadınları bu dövrdə feminizmlə daha çox maraqlanmağa başlamışdır. 1990-cı illərdən sonra dəyişən dünya nizamının və qloballaşmanın irəli sürdüyü sürətli məlumat alış-verişi artıq Şərqdə qadınların özünəməxsus fəaliyyətini də göz önünə gətirmişdir. Şərqli qadınlar artıq özlərini daha inamlı təqdim edir və təcrübələrini bölüşür və dünyanın hər yerində mədəniyyətlərini tanıtmqla birgə öz hüquqlarını da axtarmağa başlamışdır [10, s. 46].

Postkolonial feminizminin fikrincə Qərb feminizmi müstəmləkəçilik təcrübəsini dadmış qadınların hisslərini izah etməkdən məhrumdur. Bu qadınların məruz qaldığı həyatı şərtlər qərblə "ağ" qadınların həyatından tam fərqlidir. Bu səbəblə postkolonial mənşəli qadınların fərqlilikləri dünya mədəniyyətləri arasında görünməli və arxa planda qalmağının qarşısı alınmalıdır.

Postkolonial feminizminin əsas nümayəndələrindən biri olan Çandra T. Mohanti "Qərbin gözü altında" (1986) adlı yazısında qərblə feminist yazıçıları tənqid etmişdir. Onun sözlərinə görə, Qərb qaynaqlarında "üçüncü dünya"nın məzlum qadınları kasıb, təhsilsiz və batil inanclara kor-koranə bağlı göstərilir. Bəzən bu qadınları "qurban" kimi də təsvir edirlər. Ona görə də qərb qaynaqlarındakı şərqli qadınların bu yalnız təsviri onların bu vəziyyətdən qurtulmağına heç bir müsbət təsir göstərməmişdir. Bu səbəbdən Şərq qadınının danışmağı və özünü doğru tanıtmığı postmüstəmləkə feministləri tərəfindən olduqca vacib hesab olunur [1, s. 80]. Bu məqamda postkolonial feminizmin müstəmləkə və müharibə əziyyətinə məruz qalan qadınların həyatına işıq tutduğunu söyləyə bilərik.

Müstəmləkə torpaqlarında qadınların təhsilə cəlb edilməsi zəif olmuşdur. Postkolonial feministlər bu patriarxal cəmiyyətlərdə qızların məktəbə göndərilməmək səbəbini real nümunələrlə izah etmişdir. Məsələn, Banqladeşdə məktəblər əsasən axşam çağı fəaliyyətə başlayır. Bunun səbəbi gündüz vaxtı oğlan uşaqlarının işləməsi və yalnız işdən sonra gecə saatlarında təhsilə vaxt ayıra bilməsidir. Bu sistemdə qızlar üçün heç bir tənzimləmə yoxdur. Çünki burada qızlar üçüncü sinifdən sonra məktəbə göndərilir [8, s. 81]. Cənubi Afrikada isə orta məktəblərdə qadın məktəb direktorları üzərində aparılan araşdırmalardan məlum olur ki, patriarxal mədəniyyət qadınların rəhbər vəzifələrdə işləməyinə hər zaman mane olmuşdur. Bu qərəzli münasibət onu göstərir ki, qadınlar təhsilli olsa da, kişilərin rəhbər vəzifələrdə dominantlığı hər zaman mövcuddur. Bu hal qadınların əks cinsin nümayəndələri ilə bərabər sayılmadığının göstəricisidir [4, s. 2]. Bu ölkələrdə özünü ifadə etməkdə çətinlik çəkən, varlığını qəbul etdirə bilməyən qadınlar əsasən kənd təsərrüfatlarında və ya qeyri-rəsmi işlərdə çalışır.

Postkolonial feminist nəzəriyyənin əsas müzakirə mövzularından biri də hibridlikdir. Hibridlik yaxud hibrid kimlik insanın mövcud vəziyyətə və mühitə uyğunlaşmaqla digər qruplara inteqrasiya edərək zənginləşmiş kimlik formasıdır [2, s. 222]. Postkolonial feministlər hibridliyin irqçi imperiya ideologiyasının məhsulu olduğunu bildirir. Hətta hibridliyi siyasi strategiya hesab edərək, bunun Qərbin öz düşüncəsi və kimliyi üçün oxşar kimliklər yaratmaq istəyinin nəticəsi olduğunu da iddia edirlər [8, s. 83].

Postkolonial feministlər tədqiqat yazılarında müharibənin gender münasibətlərinə olan təsirindən də bəhs edir. Çünki müharibə onsuz da mövcud olan gender fərqi daha da dərinləşdirir. Məlumdur ki, müharibə şəraiti hər zaman kişilərin nüfuzunu yüksəldərək kişi və qadın arasındakı fərqliliyi daha da artırır. Hərbi qurumlarda mövcud olan patriarxal quruluş qadınların bu cür qurumlarda

iştirakını çətinləşdirir. Postkolonial feminizmin millətçilik ideologiyası ilə olan əlaqəsi iki cürdür. Birincisi millətçilik tarixən müstəmləkə rejiminə qarşı mübarizədə güclü bir silah rolu oynamışdır. Millətçilik həm də Asiya, Afrika və Cənubi Amerika qadınlarının azadlığı uğrunda gedən bir çox hərəkətləri qidalandıran bir ideologiyadır. Ancaq feminizm və millətçiliyin ictimai-siyasi məqsədləri arasında ziddiyyətli münasibəti var. Çünki millətçi diskurslar əsasən kişi mərkəzli quruluşa sahibdir. Bu mənada üçüncü dalğa feministləri millətçiliyi həm cinsiyyətə, həm də Şərq-Qərb ayrı-seçkiliyinə görə tənqid etmişdir. Coğrafi kəşflərdən sonra Amerikada bir çox ştatlar millətçi ideologiyaya əsaslanaraq qadın adlarına (Luiziana, Pensilvaniya, Şimali Karolina və s.) uyğun tərtib edilmişdir. Postkolonial feministlər bu adlandırma üsulunun qadınların soyu davam etdirməyə məcbur olan “oğul dünyaya gətirmək” vəzifəsi ilə əlaqələndirildiyinə işarə etdiyini bildirir və buna etiraz edir. Feministlər din anlayışının da millətçiliklə əlaqəli olduğunu iddia edir. Onlar İran, Bağlades, Əfqanıstan kimi ölkələrdə dinin milli kimliyin qurulmasında mühüm təsirini nümunə gətirərək qeyd edir ki, bu cür cəmiyyətlərdə əxlaq məfhumu yalnız qadın iffəti ilə əlaqələndirilərək qadınları ictimai sahədən uzaqlaşdırıb gözəgörünməz obyektə çevirmişdir [10, s. 76].

1980-ci illərdən etibarən Şərqli qadınlar feminist ədəbiyyata daxil olmuşdur. Çandra T. Mohanti, Qayatri C. Spivak, Qloria Anzaldua, Ania Lumba, Lata Mani, Sala Suleri və Rey Şou postkolonial feminist nəzəriyyənin baniləri hesab edilir. Postkolonial feministlər Qərbi Avropa və Şimali Amerika qadınlarının təcrübələrinə diqqət yetirərək Qərbin feminist tarixini yenidən nəzərdən keçirirlər. Onların fikrincə bu feminist tarixə müxtəlif rəngli qadınlar da daxil edilməlidir. Buna görə də postkolonial feministlər həm inkişaf edən, həm də inkişafda olan ölkələrin qadınlarının təcrübələrini ehtiva edən “qlobal feminizm”i Qərb feminizminə qarşı kimi təklif edirlər. Fərqli etnik mənşələrdən və mədəniyyətlərdən gələn, fərqli təcrübələrə sahib olan qadınları vurğulamaqla onlar arasındakı müxtəlifliyi ön plana çıxarırlar. Kimlik fərqləri, qloballaşma, dil, miqrasiya, kolonizasiya, hibridlik və s. kimi bir çox mövzuları müzakirə edirlər.

Haqqında danışacağımız ilk ad Çandra T. Mohantidir. Mohanti Qərbi feministləri və onların üçüncü dünya qadınlarının fərqli həyat təcrübələrinə məhəl qoymayan yanaşmasını tənqid etmək üçün "Qərbin gözləri altında" adlı əsərini (1986) yazmışdır. Mohanti əsərində Qərb feminizminin avrosentrik və qadınları universallaşdıran strukturuna etirazını bildirərək son dövrlər iqtisadi və siyasi cəhətdən getdikcə yoxsullaşan ölkələrdə qadınların üzləşdiyi təzyiqləri göstərməyə çalışmışdır [5, s. 508]. Tədqiqatçı bildirir ki, qlobal kapitalist hegemonluğu ilə müşayiət olunan siyasi dəyişikliklər, müxtəlif özəlləşdirmələr, dini, etnik və irqi nifrətin artması qadınlar üçün konkret çətinliklər yaradır. Məsələn üçün ətraf mühitin çirklənməsinin intensiv olduğu yoxsul məhəllələrdə yaşayan qadınları nümunə göstərən Mohanti bu bölgələrdə qurulan şirkətlərin buradakı insanların sağlamlığına məhəl qoymadığını bildirir. Bu vəziyyəti onlara qarşı edilən “ekoloji irqçilik”

adlandırır. Mohantinin sözlərinə görə, korporasiyalara qarşı aparılan müharibələrdə latın və ya afroamerikalı qadınların ön sıralarda olmağı təsadüfi deyil. Çünki ağ olmayan bu qadınlar daima həyatın çətinlikləri (ətraf mühitin çirklənməsi və s.) ilə daha çox mübarizə aparmağa məcbur edilir.

Tanınmış postkolonial nəzəriyyəçilərdən biri Qloriya Anzalduadır. Anzaldua “Conciencia de la Mestiza” (1999) adlı məqaləsində “la mestiza” (qarışıq irq) anlayışını ön plana gətirir. Anzalduaya görə, qarışıq irq (hibridlik) bir qrupun mədəni və mənəvi dəyərlərinin digərlərinə ötürülməsi nəticəsində baş verir. “Sərhəd əraziləri/La Fronterera: Yeni Mestiza” (1987) adlı əsərində bu məsələni xüsusi vurğulayan Anzaldua hibridliyi birbaşa öz şəxsiyyətinə əsaslanaraq izah etmişdir. Ümumiyyətlə, “la mestiza” konsepsiyası xüsusilə Latın Amerikasında yaşayan qarışıq irqdən və ya etnik mənsubiyyətdən olan qadınlar üçün istifadə olunur. Özünü mestiza kimi də təqdim edən Anzaldua Qərbin yaratdığı ikiliklərə qarşı çıxmışdır. Anzalduaya görə Amerika-Meksika ya da hind-amerikan dixotomiyaları cəmiyyətdə irqi əsaslı problemlər yaradır. Hibridliyi fərqli dəri və göz rənginə sahib insanlar arasında din, dil, mədəniyyət və fikirlərdən qaynaqlanan ayrı-seçkiliyi aradan qaldıran bir anlayış olaraq xarakterizə etmişdir. Onun sözlərinə görə, hibridlik bu gün də davam edən müharibə və zorakılığa son qoymaq üçün insanların kollektiv şəkildə hərəkət etməsinə imkan verən bir vasitədir. Bu səbəbdən Anzaldua “la mestiza” anlayışını “yeni mestiza” (yeni qarışıq irq) ifadəsi ilə əvəz etmişdir. Anzalduanın sözlərinə görə, “yeni mestiza” cəmiyyətdəki qeyri-müəyyənliyə qarşı dözümlülüyü artıraraq irqçi və millətçi quruluşa qarşı mübarizə aparır. O, iddia edir ki, etnik və ya irqi əsaslı münaqişələri nəzərə alsaq, hibridlik heç də pis hal deyil. Bu mənada o, hibridliyin Qərb diskurslarında “aşağı statusu” təmsil etməsi fikrini tənqid edərək qarışıq irqli qadınların təcrübələrini feminizmə daxil etmişdir.

Nəticə. Beləliklə Anzaldua kimi bir çox postkolonial feminist akademiklər Qərbin diskurslarına qarşı çıxır və qeyri-qərbli qadınların həyatını qlobal feminizmə daxil etmək üçün mübarizə aparır. Onlar irqçilik və millətçilik siyasətlərinin hər birinin qadınlar üçün fərqli təsir dərəcələrinin olduğunu ortaya qoymuşdur. Digər feminist yanaşmalardan fərqli olaraq onlar mədəniyyət, etnik mənsubiyyət, gender, irqçilik və dilə əsaslanan problemlərə qeyri-qərb cəmiyyətlərindəki qadınların prizmasından baxırdılar. Postkolonial feministlər qərb feminist hekayələrinin çatışmazlıqlarını ortaya qoyaraq beynəlxalq feminist araşdırmalara yeni perspektivlər gətirmiş oldular. Nəticədə postkolonial ölkələrin qadınları feminist tədqiqatlarda iştirak edərək öz hekayələrini bölüşə bilmiş, müharibə və müstəmləkəçilik rejiminin təsirindən danışmaq haqqı əldə etmişdir.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Balcı A. Sömürgeci Feminizm: Ortadoğu’da ‘Kurtarılacak Kadın Öznenin İnşası’, Kültür-Sanat-Tarih; Ortadoğu, Ocak-Şubat 2017, Cilt 9, Sayı 78 (s. 80-81)

2. Çevik A. Küreselleşme ve Kimlik, Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel, Kış-2002, Cilt 8, Sayı 4, s. 222
3. Donovan J. "Feminist Teori". İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, 406 s.
4. Mestry R., Schmidt M. A Feminist Postcolonial Examination of Female Principals Experiences in South African Secondary Schools, In Gender and Education, August 2012, s. 2
5. Mohanty Chandra Talpade. "Under Western Eyes" Revisited: Feminist Solidarity Through Anticapitalist Struggles, Signs, Vol. 28, No. 2, 2003, s. 508-510
6. Nair Sheila. Postcolonialism, Ed. S. McGlinchey, R. Walters & C. Scheinpflug, International Relations Theory, E-International Relations, England: 2017, , s.70-71
7. Schmidt B. "On the History and Historiography of IR". Hadbook of International Relations, 2006, 155 s.
8. Şerbetçi D. Post-Kolonyal Feminizm Bağlamında 'Küresel Kız Kardeşlik' Kavramının İncelenmesi: Hindistan Örneği, Adnan Menderes Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Aydın: 2013, s. 80-81
9. Sönmez P. Avrupa Birliği'nde Yeni Dönem Post-kolonyal İlişkiler ve Göç Politikaları Diyaloğu, Ankara: 2015, AB Bakanlığı Akademik Araştırmalar Serisi 4, Doktora Tezi, s. 6-18
10. Tyagi R. Understanding Postcolonial Feminism in Relation with Postcolonial and Feminist Theories, International Journal of Language and Linguistics, Vol 1, No, 2, December 2014, s. 45-46
11. <https://sozluk.gov.tr/>

Нарифа Мамедова

**«ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЙ ФЕМИНИЗМ» ГОЛОСА
ВЫДАЮЩИХСЯ ЖЕНЩИН
РЕЗЮМЕ**

Постколониальный феминизм деконструирует образ Востока в глазах Запада. Он утверждает, что этнические конфликты в основном вызваны расколом между Востоком и Западом. Другими словами, постколониальный феминизм подчеркивает, что восточные люди никогда не смогут избежать статуса «других» в результате гомогенизирующей политики Запада. В то же время постколониальный феминизм утверждает, что западные феминистки игнорируют расовые и религиозные различия колониальных женщин. В этом смысле феминистки постколониальной эпохи пытаются достичь социальной, культурной, экономической и религиозной свободы женщин во всем мире, отвергая обязательно европейско-центрированную структуру феминизма. В этом смысле постколониальные феминистки из всех сил пытались показать западным феминисткам расовые, религиозные и социальные различия женщин во всем мире непререживными способами. Таким образом, феминистская

теория перестала быть западнцентричной и стала мультикультурной феминистской теорией, способной объединять различия и выражать нечто большее, чем просто сумму сегодняшних феминистских подходов.

Ключевые слова: Запад, постколониальный феминизм, гендерная проблема, война, колониализм.

Narifa Mammadova

THE LOUD VOICES OF DISTINGUISHED WOMEN “POSTCOLONIAL FEMINISM”

SUMMARY

Postcolonial feminism deconstructs the image of the East in the eyes of the West. He states that ethnic conflicts are mainly caused by the East-West divide. In other words, postcolonial feminism emphasizes that the Oriental can never escape being the "other" as a result of the homogenizing policies of the West. At the same time, postcolonial feminism argues that Western feminists ignore the racial and religious differences of colonial women. In this sense, the feminists of the post-colonial era are trying to achieve social, cultural, economic and religious freedom of women all over the world by rejecting the necessarily European-centered structure of feminism. In this sense, postcolonial feminists have struggled to show Western feminists the racial, religious, and social differences of women around the world in non-oppressive ways. Feminist theory thus ceased to be Western-centric and became a multicultural feminist theory capable of holding together differences and expressing more than the sum of today's feminist approaches.

Keywords: West, postcolonial feminism, gender problem, war, colonialism

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 10.08.2024

Çapa qəbul olunma tarixi: 30.08.2024

**Rəyçi: Prof. Cəlil Nağıyev
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur**